

## QAROR QABUL QILISH JARAYONIDA ISHTIROKCHILARNING VAZIFALARI

**Fayziyev Muhridin Bahridin o‘g‘li**

Buxoro davlat universiteti o‘qituvchisi

E-mail: [muhridin.fayz@gmail.com](mailto:muhridin.fayz@gmail.com)

**Ro‘ziyeva Gulshaxarxon G‘ulomovna**

Muhammad al Xorazmiy nomidagi TATU o‘qituvchisi

E-mail: [gulshaxarr@gmail.com](mailto:gulshaxarr@gmail.com)

**Annotatsiya:** Zamonaviy qaror qabul qilish - bu murakkab fanlararo inson faoliyati. Agar inson, intellektual yoki moddiy tomonidan amalga oshiriladigan harakat bo‘lsa, bu qaror qabul qilish jarayonining bosqichidir. Barcha turdagi amaliyotlar qarorga asoslanadi. Shuning uchun ham qaror qabul qilish mavzusi ilmiy tadqiqotlarda birinchi o‘ringa chiqdi.

**Kalit so‘zlar:** qaror qabul qilish, ishtirokchi, tizim, harakat, shaxs.

## DUTIES OF PARTICIPANTS IN THE DECISION-MAKING PROCESS

**Annotation:** Modern decision making is a complex interdisciplinary human activity. If there is action performed by man, an intellectual or material, then it is the stage of decision-making procedure. All kinds of practices are based on the decision. That is why decision-making theme came to the forefront of scientific researches.

**Keywords:** decision making, participant, system, action, person.

Boshqaruvning amaliy muammolarini (jumladan, qaror qabul qilish muammolarini) hal qilish uchun qaror qabul qiluvchi tahlil va sintez, tizimli yondashuv va aniq rasmiy usullardan foydalanishi kerak.

Qaror qabul qiluvchi qaror qabul qilishni tashkil etish uchun quyidagi funktsiyalarni bajaradi:

1. yechim topish jarayonini boshqarish;
2. muammoni bayon qilish, uni spetsifikatsiya qilishda ishtirok etish va yechim samaradorligini baholash mezonlarini tanlash;
3. mavjud yechim muqobillaridan yakuniy tanlov qilish;
4. ishlab chiqilgan yechimning ijrochilar tomonidan amalga oshirilishini tashkil etish va boshqarish.

Tizim tahlilidan foydalanishni talab qiladigan murakkab yechimlarni ishlab chiqish uchun mutaxassislar - *tizim tahlilchilari (tizim muhandislari) ishtirok etadilar.*

Qaror qabul qilish jarayonida tizim tahlilchilarining vazifalari:

1. maqsadlarni aniqlash (ko‘pincha miqdoriy usullar bilan);
2. mumkin bo‘lgan maqsadlar ro‘yxatini tuzish;
3. muammoning yechimini topish uchun yondashuvlarni aniqlash;
4. muammoning mumkin bo‘lgan yechimlarini aniqlash va baholash;
5. omillar o‘rtasidagi sababiy bog‘lanishni aniqlash;
6. ob‘ektlarning rivojlanishidagi o‘zgarishlar tendensiyalarini ochib berish;
7. muqobil variantlar va baholash mezonlarini tanlash;
8. zarur hisob-kitoblarni amalga oshirish.

Qaror qabul qiluvchining yetakchi hal qiluvchi rolga qaramay, yechimni ishlab chiqish uchun ko‘pincha mutaxassislarning katta guruhi jalb qilinadi.

Ishlab chiqarish muhiti muvaffaqiyatli ishlashi uchun ob‘ektlarning ishlashi uchun sharoitlarga mos keladigan sharoitlarda qaror qabul qilish kerak. Qarorlarni qo‘llab-quvvatlash tizimlari hozirgi vaqtda boshqaruv nazariyasi va matematik modellashtirishning zamonaviy usullari jamlangan kuchli vositadir. Bunday vosita haqiqatan ham har qanday loyiha menejerlariga yordam berishga qodir.

Qaror qabul qilish uchun katta hajmdagi ma‘lumotlarni tezda qayta ishlash kerak va buning uchun kompyuter ajralmas bo‘ladi, xususan, u quyidagilarni ta‘minlaydi:

1. qaror qabul qiluvchining kompyuterida yoki tarmoqda to‘plangan zarur ma’lumotlarga tezkor kirish;
2. qaror qabul qiluvchini o‘z vaqtida qo‘llash uchun o‘rganilayotgan shunga o‘xshash vaziyatlarda ilgari qabul qilingan qarorlarni ma’lumotlar bazalarida qidirish;
3. evristik yoki matematik modellar asosida interaktiv simulyatsiya yoki optimallashtirishni amalga oshirish;
4. ekspert tizimlari bilim bazalariga kiritilgan eng yaxshi mutaxassislarning bilimlarini amaliyotda qo‘llash;
5. qaror natijalarini qaror qabul qiluvchiga eng qulay shaklda taqdim etish.

Ushbu turdagi muammolarni hal qilish uchun *qarorlarni qabul qilishni qo‘llab-quvvatlash tizimlari* (DSS) yaratildi.

Bunday tizimlarning asosiy yo‘nalishlarini ta’kidlash mumkin:

1. bir tomondan, ma’lumotlar, ma’lumotlarni tahlil qilish va qayta ishlash tartiblari va qarorlar qabul qilish modellari va boshqa tomondan, ushbu tizimlardan foydalanuvchi sifatida qaror qabul qiluvchilar o‘rtasidagi *o‘zaro aloqani ta’minlash*;
2. *qo‘shimcha ma’lumotlar bilan ta’minlash*, ayniqsa, tegishli yechimlar uchun ma’lumotlar va protseduralarni oldindan aniqlash qiyin bo‘lgan *tuzilmagan* yoki *yarim tizimli muammolarni hal qilish uchun*.

Shuni esda tutish kerakki, qaror qabul qiluvchi ko‘pincha aniq belgilangan maqsadga ega emas va qaror ko‘pincha tadqiqot jarayonidir, bu holda DSS boshqariladigan tizimni chuqur bilish uchun vositadir. DSS, qoida tariqasida, *modulli tuzilishga* ega bo‘lib, u tizimga joriy talablarga muvofiq yangi tartiblarni kiritish va mavjudlarini tizimga o‘zgartirish imkonini beradi.

Qaror qabul qilish quyidagi bosqichlarning ketma-ket o‘tishini o‘z ichiga oladi: muammoni tushunish, diagnostika, matematik yoki kontseptual modellashtirish, muqobil variantlarni shakllantirish va ulardan maqsadlarga eng mosini tanlash, yechimning amalga oshirilishini kuzatish.

Qoidaga ko‘ra, DSS bilim va ma’lumotlar bazalaridan yoki qaror qabul qiluvchilardan olingan ma’lumotlardan foydalanadi. Konteksli qidiruv texnologiyasi tufayli tuzilmagan ma’lumotlar DSSda va yanada kengroq ishlatilishi mumkin.

Yechilishi kerak bo‘lgan vazifalarning murakkabligi mezoniga ko‘ra va barcha DSSni uch sinfga bo‘lish mumkin.

**Birinchi toifadagi DSS** eng katta funkcionallikka ega. Ular eng yuqori darajadagi davlat boshqaruvi tuzilmalarida, yirik kompaniyalarning boshqaruv tuzilmalarida kompleks maqsadli dasturlarni amalga oshirish rejalarini tuzishda foydalanish uchun mo‘ljallangan. Birinchi darajali DSS - bu umumiy *jamoaviy foydalanish uchun qaror qabul qilish tizimlari*; bunday tizimlar uchun bilim bazalari turli bilim sohalaridagi ko‘plab mutaxassislar tomonidan shakllantiriladi.

**Ikkinchi toifadagi DSSda** bilim bazalari foydalanuvchining o‘zi tomonidan shakllantiriladi va ular *individual foydalanish uchun tizimlardir*. Bunday DSS tezkor boshqaruv vazifalarini hal qilish uchun o‘rta darajadagi xodimlar, kichik tashkilotlar ma’murlari uchun mo‘ljallangan.

**Uchinchi toifadagi DSSda** foydalanuvchi tajribasiga moslashgan qaror qabul qilish tizimlari ajralib turadi. Bular tizimni tahlil qilish va operatsion boshqaruvning juda keng tarqalgan muammolarini hal qilish uchun mo‘ljallangan individual foydalanish uchun tizimlardir. Bunday DSS ma’lum bir muammoni hal qilishni ta’minlaydi, xuddi shu muammo uchun o‘tmishda qabul qilingan yechimlarni amaliy qo‘llash natijalari to‘g‘risidagi ma’lumotlarga e’tibor beradi.

Har qanday raqobatbardosh tizim fanning so‘nggi yutuqlariga asoslanadi va shuning uchun ularni yanada ilg‘or texnologiyalarga yo‘naltirish juda oson. Har qanday darajadagi menejer o‘zlari boshqaradigan tizimlar uchun o‘zgaruvchan ish sharoitlariga mos keladigan qarorlarni ishlab chiqish va asoslash uchun zarur yordamni ko‘rsatishi foydalidir.

**Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:**

1. Hamroqul o‘g‘li A. U., Ilhomovich E. H. BIG DATA AND THEIR POSSIBILITIES //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – 2021. –T. 9. –No. 10. –C. 364-370.
2. U. Arabov and M. Fayziyev, “THE ROLE OF A SYSTEMATIC APPROACH IN DECISION-MAKING”, CAJECS, vol. 1, no. 4, pp. 47–51, Aug. 2022.
3. Muminov B., Muxamadiyev S. DEFINING THE CLASS OF REGULAR SETS //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF EDUCATION AND COMPUTER SCIENCES (CAJECS). – 2022. – T. 1. – №. 3. – C. 6-11.
4. Maqola T., Arabov U. ASINXRON PARALLEL JARAYONLARNI PETRI TO ‘RI ORQALI MODELLASHTIRISH: Eshankulov Hamza Ilhomovich, Arabov Ubaydullo Hamroqul o‘g‘li //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. –Т. 3. –No. 3.